

viser sig også Chr.s fremragende evner som skriftekspert: hans evne til at huske og identificere en håndskrift.

For Rigsarkivet var W. Chr. en god mand. Han var gennem de omkr. 4 årtier, i hvilke han tjente institutionen, en samvittighedsfuld og pligtopfyldende embedsmand. Over for yngre medarbejdere var han pædagogisk og hjælpsom, og uselvisk stillede han sin viden til rådighed for forskerne. Hans kendskab til de forskellige arkivfunds og arkivets historie var enestående, hvad også skyldtes en fænomenal hukommelse. Hans evner som skriftlæser er allerede nævnt. Hans virksomhed har sat sig dybe spor i arkivets ordningsarbejder, og rundt om i de håndskrevne registraturer træffes hans let kendelige stejle håndskrift. Ved sine karakteregenskaber og sin lærdom kastede han glans over den institution, ved hvilken hans hjerte hang.

Holger Hjelholt.

Den 6. oktober 1949 døde Aage Friis, 79 år gammel. Han blev mag. art. 1896, dr. phil. 1899 og var 1913—35, fra 1917 som Rostgardianus, professor i historie ved Københavns Universitet med 18. og 19. årh. som undervisningsområde. 1932—33 var han universitetets rektor. Han blev 1905 medlem af Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets historie, 1920 af Videnskabernes Selskab. Fra 1915 var han direktør i Den Hielmstjerne-Rosenroneske Stiftelse, fra 1939 bestyrelsesmedlem i Overretssagfører Zeuthens Mindefond.

Efter konferensen forberedte A. F. en fremstilling af nordens politiske historie 1810—14 og offentliggjorde i *Historisk Tidsskrift* (7. r. I, 1897—99) afhandlingen *Frederik VI og det andet svenske Tronfølgervalg 1810*. Inden den udkom, var han imidlertid begyndt at søge efter A. P. Bernstorffs privatpapirer, og hans efterforskninger i tyske arkiver, som Edv. Holm af nationale grunde var gået helt udenom, gav hurtigt et uventet rigt udbytte i form af ca. 100000 breve og aktstykker vedr. Bernstorfferne og deres kreds ca. 1735—1835. Væsentlig på grundlag af dette materiale, af hvilket han udgav en del i *Bernstorffske Papirer I—III* (1903—19), skrev han sin disputats *Andreas Peter Bernstorff og Ove Høegh Guldberg* og senere *Bernstorfferne og Danmark. Bidrag til den danske stats politiske og kulturelle Udviklingshistorie 1750—1835 I—II* (1903—19). Dette stort anlagte værk, hvis centrale del skulde have været en skildring af A. P. Bernstorff og hans politik, nåede A. F. dog kun at føre frem til 1766, endda med udeladelse af så væsentlige punkter som monarkiets nationale

forhold og J. H. E. Bernstorffs administration af hertugdømmerne. Ved afslutningen af den første verdenskrig overdrog udenrigsministeriet ham at udgive en samling aktstykker og breve fra danske offentlige og private arkiver vedr. det nordslesvigske spørgsmål indtil artikel V.s ophævelse, og hermed blev han fort ind på et emne, som kom til at beskæftige ham resten af hans liv. Frugterne af dette arbejde med et for største delen hidtil utilgængeligt dansk og udenlandsk kildemateriale blev foruden den danske aktsamling *Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—1879 I—VI* (1921—48) bl. a. den grundlæggende fremstilling *Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark I—III* (1921—48), universitetsfestskriftet *Danmark ved Krigsudbrudet Juli-August 1870* (1923), kildeudgaven *Statsraadets Forhandlinger om Danmarks Udenrigspolitik 1863—1879* (1936) samt *Europa, Danmark og Nordslesvig. Aktstykker og Breve fra udenlandske Arkiver [undtagen tyske] til Belysning af Danmarks udenrigspolitiske Stilling efter Freden i Wien 1864—1879 I—III* (1939—48, s. m. Povl Bagge). Denne gruppe arbejder fik A. F. i det væsentlige fuldendt. De afsluttende bind af fremstillingen og af *Europa, Danmark og Nordslesvig* forelå ved hans død næsten færdige i manuskript og vil blive udgivet. Af A. F.s øvrige publikationer kan nævnes en bog om Bismarcks ungdom (1909) og en række afhandlinger i *Historisk Tidsskrift*, heriblandt *Holstens Indlemmelse i Danmark i Aaret 1806* (7. r. VI, 1905—06) og *Skandinavismens Kulmination* (10. r. III, 1934—36), der bragte vigtigt nyt om ministeriet Halls unionspolitik 1863, samt polemik mod E. Arup vedr. dels J. H. E. Bernstorff og A. G. Moltke (9. r. I, 1918—20), dels C. N. Davids af Friis udgivne beretninger om ministerskiftet 1863 (9. r. VI, 1929). Endelig, tildels i samarbejde med P. Munch, E. Hedin, E. Hude, R. Neiiendam og J. Rahbek, en lang række kildeudgaver, af hvilke flere vedrører den Heibergske kreds. Som den vigtigste må fremhæves *A. F. Kriegers Dagbøger 1848—1880 I—VIII* (1920—43, s. m. Elise Koppel, P. Munch, C. O. Bøggild-Andersen og C. Rise-Hansen).

A. F.s forfatterskab betegner en specialisering i forhold til hans betydelige ældre samtidiges historiske produktion, hvilket forklares af hans — med årene voksende — krav til kildestoffets fuldstændighed og gennemarbejdelse i forbindelse med materialets uhyre omfang. Det er karakteristisk, at han aldrig gav en sammenfattende skildring af en periodes historie. Han anerkendte fuldt ud værdien af den i hans manddomstid hastigt fremtrængende sociale og økonomiske historieforskning, men savnede dybere

interesse derfor, og lidet spekulativt anlagt som han var, indlod han sig ikke på selvstændigt studium af åndelige bevægelser. Det var mennesker og politik, især udenrigspolitik, som interesserede ham, og med klog selvbegrænsning holdt han sig som forsker til den politiske historie og dens hovedfigurer. Kun som udgiver beskæftigede han sig tillige mere indgående med åndslivets store, og hovedsagelig for at belyse dem intimt som mennesker, mindre eller i hvert fald kun indirekte for at bidrage til forståelsen af deres værk. Indenfor sit studieområde, hvor han fra Edv. Holm fik impulser til sympatisk forståelse af enevælden, har han på vigtige punkter væsentlig forøget vor viden — om monarkiets ledende mænd og deres indbyrdes forhold i midterste halvdel af 18. årh., om hertugdømmernes styrelse i 1770erne, om dansk udenrigspolitik navnlig i årene nærmest efter 1864. Ikke mindst i sit sidste hovedværk, der på grund af hans stigende angst for ikke at få alle nuancer med voksede til meget stor bredde, kunde han med dokumenterne på bordet berigtige mange falske forestillinger og klarlægge meget, som før var dunkelt. En påbegyndt undersøgelse af monarkiets embedsstands nationale forhold under enevælden fik han desværre ikke fuldført; hans materiale er nylig benyttet af Th. Geiger.

Tilsyneladende var det tilfældige ydre omstændigheder, der satte A. F. i gang med hans to hovedværker. I virkeligheden svarede deres emne — statsmænd og diplomater, deres liv og gerning under spillet mellem dansk og tysk — godt til hans forudsætninger. Ganske vist knyttede han i faderens landlige præstegård og under H. H. Letolus påvirkning i Viborg katedralskole en aldrig siden helt opløst forbindelse med grundtvigsk præget folkelighed, som holdt ham fri af akademikerhøvmød og dannede en solid modvægt mod de tendenser til heltedyrkelse og »aristokratisk radikalisme«, der i hans studietid mærkedes i københavnske akademiske kredse. Men han delte sin liberale samtids beundring for den kraftfulde, dygtige personlighed og har uforbeholdent bekendt sin tro på det fremragende menneskes evne til at bestemme og præge udviklingen med sin særegne individualitet, som har sin dybeste grund i åndelige kræfter. Han følte sig tiltrukket af diplomatisk virksomhed og fik som udenrigsministeriets rådgiver i nordslesvigske sager og pressekonsulent 1907—13 praktisk kendskab dertil. I denne stilling og ved sin ungdoms arbejde for den sønderjyske danskhed kom han tillige ind på livet af det dansk-tyske spørgsmål, som næsten hele hans forfatterskab samlede sig om. Gennem den videnskabelige behandling af dette problem fik han afløb for en sikkert dybtliggende trang til at virke politisk

på samtiden, uden at han behøvede at slække på forskningens krav om stræben efter objektivitet. Det var ham utvivlsomt en tilfredsstillelse, da han i Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark kunde påvise, at den forsigtige danske udenrigspolitik overfor Tyskland var grundlagt af højreregeringerne umiddelbart efter 1864. Først og fremmest håbede han vel gennem sine arbejder at bidrage til den afspænding af den nationale modsætning, som han ønskede af realpolitiske grunde, ud fra en høj værdsættelse af de goder, tysk kultur havde tilført vort land, og af kærlighed til det bedste i tysk ånd og historieforskning fra Ranke, der var hans ideal, til Meinecke, som blev hans ven. Bernstorfferne og Danmark er en sympatisk skildring af tysk indsats i Danmark og af fredeligt samliv mellem tyske og danske indenfor monarkiets grænser, afhandlingen om Holstens indlemelse munder ud i en fordømmelse af dette skridt, som skadede forholdet mellem de to nationaliteter, bogen om Bismarck er et bevidst forsøg på at gøre en stor tysk modstander forståelig for danske læsere. Nazismen ramte ham derfor hårdt.

Selv om det mærkes i A. F.s forfatterskab, at han var en generation fjernet fra 1864, at nederlaget ikke sad ham som en brod i sjælen, minder hans indstilling til det dansk-tyske spørgsmål mere om A. D. Jørgensen end om Erslevs koldblodige saglighed. I det hele stod A. F. som forskertype Erslev fjernt, skønt han regnede sig for hans elev og beundrede ham grænseløst, ja vist i grunden ligesom flere af sine jævnaldrende havde svært ved at tro, at Erslevs resultater ikke altid var det uigenkaldeligt sidste ord i sagen. A. F. savnede den specielle kombination af evner, som er forudsætningen for en indtrængende, frugtbar kildekritik, og på det punkt er der gjort berettigede indvendinger mod enkeltheder i hans arbejder. Han var arkivforsker, utrættelig og opfindsom i sin søgen efter nyt materiale, og han følte sig kun rigtig i sit es overfor et rigt, jomfrueligt kildestof, helst med mange intime privatbreve, som tillod ham i bogstavelig forstand at dokumentere alle fremstillingens detaljer, også de psykologiske. Han vovede sig nødig udenfor områder, hvor han havde et førstehånds kendskab til kilderne. Disse søgte han navnlig i sine senere år at udtømme i bredt oplysende beskrivelser, mens han i mindre grad lagde an på at løse skarpt formulerede problemer.

Især A. F.s ældre arbejder vidner om betydelige evner til historisk fremstilling, til at leve med fortidens mennesker og sætte sig ind i dens tankegang; en undtagelse er hans af liberalismens synsmåde prægede, affejende dom over merkantil-

ismen som en »vildledt« økonomisk opfattelse. A. F. udnyttede med ægte historikersind sine forudsætninger til at fatte, hvad der ikke var ham kongenialt. I sin ungdom fik han, som han engang sagde, salmetonen ind i sit liv, og skønt ganske ukirkelig nærmede han sig i sine bøger med forståelse, næsten med ærbødighed religiøse personligheder. Han sympatiserede umiddelbart med en side af visse store herremænds livsform, forbindelsen af landlig enkelhed og grandseigneurvæsen, men meget i denne classes indstilling måtte ligge den radikale akademiker fjernt. Alligevel behandlede han med forkærlighed adelige godsejere fra A. P. og J. H. E. Bernstorff til C. E. Frijs, hvis betydningsfulde indsats som udenrigsminister han påviste, og af hvem han har tegnet et ypperligt portræt, mens hans jævnaldrende ven og politiske meningsfælle P. Munch studerede købstædernes og den demokratiske bevægelses historie. Det er ikke utænkeligt, at forfatningskampen har givet A. F. lyst til historisk at begribe mænd af netop den sociale type, som hans partis bitreste modstandere tilhørte.

A. F.s menneskelige forståelse hindrede ikke, at han navnlig i sine tidlige arbejder holdt adskillige mandjævninger og fældede skarpe, undertiden vel kategoriske værdidomme om personer og politik. Det skyldtes ikke en tilbøjelighed til moraliseringen, som man kan finde den hos Edv. Holm og andre ældre historikere, snarere et stærkt temperaments behov for at udtrykke tilslutning og kritik, forbundet med en trang til at lade studierne tjene livet ved at uddrage »historiens lære«, så vag og tvetydig den — også efter A. F.s opfattelse — er. A. F. har engang hævdet, at historikerens stræben efter objektivitet ikke må gå for vidt, at han har pligt til ud fra sin særlige viden at »sige sin mening«, når han upartisk har oplyst sagforholdet. Selv dømte han med god villie til at øve retfærdighed og en levende følelse af forskerens ansvar, og med sin videnskabelige samvittighed gik han ikke på akkord. Med årene trådte hans — tidsprægede — tendens til at fælde dom over fortiden noget tilbage for en voksende følelse af, hvor svært det er for historikeren at gøre ret og skel.

I persontegningen gav A. F. både som skribent og forelæser sit bedste. Hans menneskeopfattelse har ikke en baggrund af så rig sjælelig erfaring som A. D. Jørgensens, hans portrætkunst ikke dennes patos, men figurerne er klogt karakteriseret og alsidigt belyst. Mens endnu A. D. Jørgensen samler sin psykologiske karakteristik af Griffenfeld om det centrale i hovedpersonens sjæleliv, det som har snæver forbindelse med hans historiske gerning, søger A. F. i højere grad at belyse hele personligheden og

gør omhyggeligt rede for indflydelse fra arv eller slægtstradition og milieu. Selv de største skikkelser som Bismarck er i A. F.s fremstilling ikke figurer i et skæbnedrama, men mennesker med et privatliv, og skildringen af dette stiller undertiden beretningen om personernes politiske indsats i skygge. Det er næppe for meget sagt, at den moderne intime menneskeskildring med Bernstorfferne og Danmark kom til fuld udfoldelse i dansk politisk historiografi, kort efter at den var brudt igennem indenfor andre humanistiske discipliner. At dette betydningsfulde nye træk findes stærkt udtalt netop hos A. F., hænger naturligvis sammen med, at han arbejdede med en periode, hvorfra der i større omfang er bevaret privatarkiver, og at han forstod at skaffe sig adgang først til de Bernstorffske papirer, siden til værdifulde brevsamlinger fra 19. årh. Skønt A. F. ikke kom til at danne skole, og den yngre generation for det meste fulgte andre forskningsbaner, har hans biografiske indsats næppe været helt uden eftervirkninger for dansk historieskrivning. Selv frugtbar gjorde han ikke sin psykologiske interesse i en større, afsluttet biografi. Bernstorfferne og Danmark blev afbrudt på halvvejen, da mere aktuelle opgaver kaldte, og mens han skrev bogen om Bismarcks ungdom på grundlag af trykte kilder, var Erich Marcks igang med sine studier i Bismarckarkivet, og A. F.s værk blev ikke fortsat. Til tider syslede han med planer om levnedstegninger af D. G. Monrad, hvis efterladte redegørelse for 1864 han udgav, og af P. Vedel, hovedpersonen i hans sidste store arbejde, men ingen af planerne blev realiseret. Det er skade, thi A. F. havde betingelser for at forøge vor litteraturs korte række af fremragende historiske biografier.

Når A. F.s forfatterskab ikke helt kom til at opfylde de forventninger, man i hans ungdom nærrede til det, hænger det sammen med, at den livfulde, handlekraftige og efterhånden noget rastløse mand ikke lange tider ad gangen kunde holde sig indelukket i sit studerekammer. Hans virketrang førte ham oftere udenfor historieforskningens område; her bør med hæder nævnes hans arbejde for landflygtige intellektuelle efter 1933, som næsten sled ham op. Han tog ledende del i det meste danske historiske organisationsarbejde af betydning, og næsten overalt satte hans initiativ og evne til at nå praktiske resultater sig spor. Han var formand for Den danske historiske Forening 1929—39 og forstander for Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie 1935—45. Han var med til at oprette Institutet for Historie og Samfundsøkonomi 1927 og tog initiativet til en systematisk undersøgelse og fotografering af de russiske statsarkivers indhold af korrespondance vedr. nordnorden. 1922 fik han nedsat Videnskabernes Selskabs Kommission

til Undersøgelse af de i dansk Privateje bevarede Kilder til dansk Historie, og som dens formand lykkedes det ham at sikre et betydeligt og værdifuldt kildemateriale for dansk historieforskning. Han var en af hovedmændene ved 1920ernes og 1930ernes nordiske historikermøder. For mellemfolkelig forståelse nærede han varm interesse, og det var ganske naturligt, at han 1926 blev den første formand for Den danske Komité for Historikernes internationale Samarbejde, s. å. medlem af den internationale historikerkomité og 1928 formand for dens publikationsudvalg. Nogle af hans arbejder havde i oversættelse vundet påskønnelse i udlandet, hans ekspansive natur gjorde det let for ham at knytte venskabelig forbindelse med fremmede fagfæller, og i en årrække var han uden tvivl den internationalt bedst kendte af danske historikere.

A. F. stak aldrig sin mening under stolen, han nærede stærke sympatier og antipatier, og der stod ofte strid om hans person. Men han var ikke smålig, og han ulejlignede sig undertiden for at hjælpe mænd, som havde angrebet ham på personlig nærgående måde. Kun mod dem, hos hvem han — med rette eller urette — mente at se afgørende karakterbrist, var han uforsonlig. Han var en trofast ven for alle, der havde vundet hans tillid, og de søgte ikke forgæves hans hjælp. Mange danske historikere skylder ham tak for opmuntring og støtte. De vil længe savne denne varmhjertede, stærke og levende personlighed.

Poul Bagge.

Professor, dr. phil. Albert Georg Olsen døde 16. oktober 1949 efter kort tids sygdom i en alder af 59 aar. Han viste tidligt sine ævner som historiker. Samme aar, som han afsluttede sine universitetsstudier med en magisterkonferens i historie (1920), fremkom her i tidsskriftet en afhandling med æmne hentet i den økonomiske historie (Steffen Rodes Regnskabsbog over Studehandel, 9. r. I s. 255—281). Tilskyndelse til navnlig at rette sin opmærksomhed mod den økonomiske historie havde han faaet af Erik Arup, der var den af hans universitetslærere, der kom til at betyde mest for ham. Albert Olsens økonomiske kaar havde allerede i studietiden været vanskelige. Han havde maattet underholde sig selv først ved lærervirksomhed, derefter ved at indtræde i en stilling i et af vore store forsikringselskaber. Kort efter magisterkonferensen opnaaede han selvstændig stilling i et andet forsikringselskab. Da denne virksomhed ikke viste sig bæredygtig, maatte han søge sig en anden livsstilling. 1922 blev han fast